

8. Mamdani Fuzzy Systems [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bindichen.co.uk/post/Al/mamdani-fuzzy-model.html>
9. Осипов, Г.С. «Интеллектуальный семантический поиск с привлечением средств метапоиска» / Г.С. Осипов, О.С. Завьялова, И.В. Смирнов, И.А. Тихомиров // Сб. тр. V междунар. конф. «Интеллектуальный анализ информации ИАИ-2005» (Киев, 17-20 мая 2005 г.). – К., 2005. – С. 214-223.
10. Шенк, Р. «Обработка концептуальной информации» / Р. Шенк; пер. с англ. Г.В.Сенина – М.: Энергия, 1980. – 360 с.
11. Доценко, Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. – М.: ЧеРо, 1997. – 344 с.
12. Кара-Мурза, С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Алгоритм, 2004. – 528 с.
13. Чепкасов, А. В. О некоторых аспектах воздействия СМИ на массовое сознание / А.В. Чепкасов // Вестник НГУ. Серия: История, филология. – 2012. – Т. 11. – Вып. 6. – С. 63-67.

Рецензент статті
д.т.н., проф. Рач В.А.

Стаття рекомендована до
публікації 24.03.2017 р.

УДК 001.51:330.46:65.012.8

О.В. Россошанська

СИСТЕМНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТНО-ОРІЄНТОВАНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Визначено місце інноваційних проектно-орієнтованих підприємств в сучасній економіці. Доведено, що відмінною ознакою наукової спеціальності 21.04.02 є дослідження систем, пов'язаних з економічною безпекою суб'єктів господарювання. Розкрито сутність системного підходу до оцінювання економічної безпеки. Запропоновано модель надсистеми економічної безпеки, яка складається з чотирьох систем: підприємства як економічної системи, системи економічної безпеки, системи її забезпечення та системи оцінювання. На основі виявлених системоутворювальних триад доведено існування змістовного зв'язку між вказаними системами. Визначено, що джерелами появи загроз безперервній діяльності підприємства є цінності працівників та осіб, зацікавлених в його діяльності. Обґрунтовано вибір способу представлення будь-якої методології діяльності, для якого розроблена системна модель, що містить три масштаби розгляду діяльності. Доведено її відповідність критерію цілісності. Для інноваційних проектно-орієнтованих підприємств розкрити усі компоненти цієї моделі для діяльності з оцінювання економічної безпеки. Рис. 6, табл. 3, дж.37.

Ключові слова: методологічні основи, моделі систем економічної безпеки, системоутворювальні фактори, оцінна діяльність, економічна безпека, інноваційні проектно-орієнтовані підприємства.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Трансформаційні процеси, які відбуваються у світовій економіці, зумовлені, в першу чергу, зростанням ролі знань як основного фактору конкурентоздатності будь-якої національної економіки, окремої її галузі або конкретного суб'єкту господарювання [1]. Як стверджує В.М. Геєць, «в економіці знань визначальним є інтелектуальний потенціал суспільства, на який вона спирається і який становить сукупність повсякденних і спеціалізованих (наукових) знань, що нагромаджені в свідомості людей і матеріалізовані в технологічних засобах виробництва» [2]. Але на

сьогодні в Україні не спостерігається конвертації нагромаджених знань в нові технології та товари. У роботі [3] нами статистично було доведено, що причина цього факту полягає у тому, що Україна, на відміну від країн з дуже високим рівнем індексу людського розвитку, не перейшла до реалізації людиноцентричної цивілізаційної парадигми, в якій головним показником виступає не валовий національний продукт, а розвиток в напрямку укріплення здоров'я та збільшення довголіття, розширення доступу до освіти та підвищення гідного рівня життя громадян країни. Аналіз світового досвіду та перспектив впровадження в Україні економіки знань дозволив О.І. Сахненко виділити наступні чинники, які послаблюють конкурентні позиції України в міжнародному економічному просторі: низький рівень фінансування розвитку людського капіталу, охорони здоров'я; недостатня якість початкової освіти; негативні демографічні зрушення за більшістю показників цієї категорії [4]. Результатом такого стану є практична відсутність на території України сформованої критичної кількості креативних, творчо активних особистостей, які відповідають сучасній моделі «людини інноваційної» Р.Г. Шангараєва [5]. Ця модель описує деякий ідеал людини, здатної ефективно та результативно діяти в умовах економіки знань. В структурі економіки України це відображається у дуже низькому відсотку підприємств, які відповідають сучасним тенденціям розвитку світової економіки. Це інноваційні проектно-орієнтовані (ІПО) підприємства [3]. Дослідження сутності таких підприємств у порівнянні з інноваційними та проектно-орієнтованими підприємствами дозволило виділити їх відмінні ознаки. В якості видових ознак були взяті ознаки за групами структурних ідентифікаційних комплексів, які виділили Г.Б. Клейнер та Н. Б. Нагрудна для конструювання визначення терміну «підприємство». [6]. З урахуванням цього отримуємо наступне визначення.

ІПО підприємство – це підприємство з гібридною організаційною структурою, в якому основними активами є інтелектуальний капітал та ключові організаційні компетентності, трудовий колектив складають інноваційно активні, компетентні, креативні працівники та топ-менеджмент, який застосовує портфельно-проектне гнучке управління, правила і норми діяльності якого передбачають впровадження інновацій як окремих бізнесів, і яке сприймається зацікавленими особами як підприємство, орієнтоване створювати нові цінності для споживачів за рахунок інновацій, бізнес якого спрямований на постійне збільшення нематеріальної компоненти ринкової вартості.

У запропонованому визначенні налічується одинадцять відмінних ознак. Таке визначення згідно з моделлю «Методологія-метод-методика» [7] потрібно віднести до рівня «методу». Для зменшення видових ознак та формування дефініції на рівні «методології» скористуємося методом системних триад дефініцій. Метод передбачає побудову триадної структури дефініції за ознаками елементності, зв'язаності, цілісності шляхом вирішення протиріччя між елементністю та цілісністю [8]. В нашому випадку цілісністю виступають нові цінності (а не одна цінність) для споживачів. Це те, заради чого працюють усі підприємства. Але специфіка ІПО підприємств, як і інноваційних підприємств, полягає у тому, що вони цього досягають за рахунок інновацій. Тобто інновації в нашому випадку виступають як елементність. Велику відстань від інновацій (як ідей) та цінностями (як соціальними результатами від впровадження інновацій) можна ефективно та як можна швидше подолати тільки за рахунок застосування гнучкого портфельного управління створенням бізнесів. Тому портфельне управління виступає зв'язуючим елементом. Інноваційні підприємства не мають такої переваги, оскільки реалізують впровадження інновацій як одну з функцій, а не як окремий бізнес з його особливостями та унікальностями. Останнє потребує використання гібридної організаційної структури та відповідного гнучкого

управління. З використанням отриманих видових ознак визначення ІПО підприємства на рівні «методології» має наступний вид – це підприємство з гібридною організаційною структурою, яке за допомогою портфельного гнучкого управління впроваджує інновації як окремі бізнеси зі створення для споживачів нових цінностей.

Використовуючи відмінні ознаки, які є у запропонованій дефініції, можна визначити місце ІПО підприємств серед інших підприємств. Як бачимо, такі підприємства займають невелике місце (в графічному представленні область 1 на рис. 1). Але, про кількісну їх присутність в економіці України та інших держав можна говорити тільки на основі статистичної інформації. На рис.1 також виділена область 2 підприємств, які потенційно достатньо швидко можуть перейти до категорії ІПО підприємств.

Крім запропонованої доцільно розробити додаткову класифікацію, яка буде враховувати тривалість інноваційного лагу та частоти появи інновацій (інноваційних технологій, продукції) різного ступеню новизни. Ці показники починають активно використовуватись в економічних дослідженнях з питань управління інноваційною діяльністю [9, 10].

За нашими розрахунками, у 2010-2014 роки в Україні ІПО підприємства по відношенню до загальної кількості підприємств склали тільки 0,3-0,5% в порівнянні з 14-17,5 % підприємств, що займались інноваційною діяльністю. На нашу думку, основним фактором такого стану виступає відсутність на українських підприємствах професійного проектно-орієнтованого управління, а на сучасному етапі вже і гнучкого портфельного управління. Світова практика свідчить, що сьогодні проектно-орієнтована діяльність в світовій економіці досягає 30%, а управління проектами в цій діяльності складає 85-90% (табл. 1) [11].

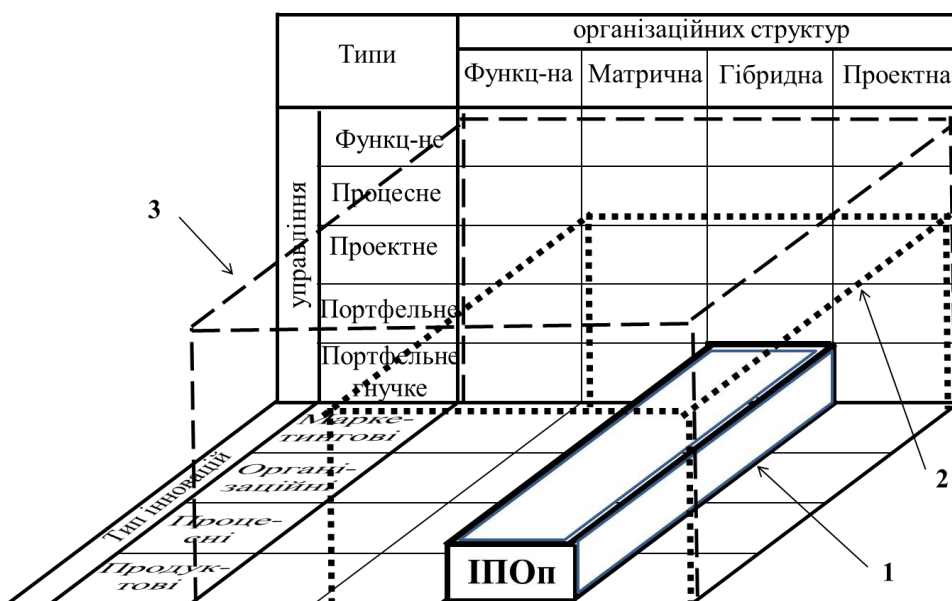

Рис. 1. Місце ІПО підприємств в системі координат типів організаційних структур, типів управління та типів інновацій

1 – ІПО підприємства; 2- підприємства, які мають потенціал швидко перейти до класу ІПО підприємств; 3 -загальна кількість інноваційних підприємств.

Джерело: розроблено автором.

Доля проектного управління та проектно-орієнтованої діяльності у світовій економіці

Види діяльності	Види управління, %			Доля видів діяльності в економіці, %
	Загальне управління	Управління проектами	Управління виробництвом	
Проектно-орієнтована	10-15	85-90	-	30
Змішана	10-15	45	45	20
Серійне виробництво	10-15	20	65-70	50

Джерело: [11].

На підставі цього можна зробити висновок, що ІПО підприємства для України - це підприємства майбутнього, діяльність яких визначає шлях стратегічного руху України в економіці знань. А світова практика доводить що для підприємств, які бажають не тільки вижити в сучасних умовах розвитку світової економіки, а й існувати в майбутньому, сьогодні немає іншої альтернативи, ніж швидко трансформуватись на ІПО підприємства. Тому ІПО підприємства треба віднести до категорії стратегічних підприємств, діяльність яких впливає на стан національної безпеки України, а їх економічну безпеку в науковому вимірі (згідно з п. 12 напрямків дослідження паспорту спеціальності 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» [12]) треба розглядати як складову частину національної безпеки держави.

За соєю сутністю ІПО підприємства є складними соціально-економічними утвореннями. А для таких утворень, як довели В.І. Авдійський та В.М. Безденежний, системоутворювальним фактором повинна виступати економічна безпека підприємства [13]. На системоутворювальне значення категорії «економічна безпека» вказує і О.С. Власюк. Він зазначає, що зміст саме цієї категорії формує системний погляд на сучасне життя суспільства і держави [14, с. 20]. Тому питання системності в економічній безпеці ІПО підприємств потребує більш детального розгляду.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано рішення проблеми, виділення невирішеної її частини. Застосування системного моделювання для представлення ІПО підприємств як суб'єктів господарювання дозволило нам не тільки відобразити участь таких підприємств у реалізації головних функцій економіки (виробництва, розподілу, обміну та споживання), а і розкрити механізм їх інноваційного розвитку з використанням проектно-орієнтованого управління [15, с. 86-97]. На думку І.Л. Петрової, саме інноваційний розвиток підприємств виступає у якості головної рушійної сили інноваційного розвитку національної економіки і визначає її економічну безпеку [16]. Системне моделювання дало нам також змогу побудувати модель системи економічної безпеки ІПО підприємств і виявити місце і структуру системи оцінювання економічної безпеки [15, с. 164-166]. Подальші дослідження з позиції діяльнісного підходу довели, що оцінювання економічної безпеки є самостійним видом діяльності і самостійним науковим напрямком в рамках наукової спеціальності «Економічна безпека

суб'єктів господарської діяльності» [17]. Накопичені в рамках цього напрямку теоретичні розробки та досвід апробації на практиці розроблених методів та інструментарію дає підстави перейти до формалізації нових знань у вигляді методологічних основ організації оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств. На сьогодні у компактному, структурованому вигляді це завдання залишається ще не вирішеним. Саме це і визначило **мету даної статті**.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологія як вчення про організацію діяльності потребує чіткого розуміння місця конкретної діяльності у взаємодії з іншими видами діяльності. З цих позицій розглянемо оцінювання економічної діяльності в межах наукової спеціальності «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності». Частотно-ранговий аналіз паспорту цієї спеціальності показав, що найвищий ранг уживання мають п'ять термінів, накопичена частота яких дорівнює приблизно 50% (табл. 2). З позиції семантичної концепції інформації, яка акцентує увагу на врахуванні її змісту, ці терміни складають індикативні маркери, що утворюють базове ядро тексту та визначають його контексті особливості [18, с.54]. В нашому випадку це ядро наукової спеціальності 21.04.02.

Серед таких термінів знаходяться і терміни з коренем «систем-». І це природньо, тому що відмінною ознакою наукової спеціальності 21.04.02 від інших економічних спеціальностей, які також займаються дослідженням економічної безпеки, (в першу чергу від спеціальності 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) є те, що вона вивчає не економічну безпеку підприємницької діяльності, а системи економічної безпеки суб'єктів господарювання. Тобто головною відмінною ознакою виступає «система».

В паспорті спеціальності 21.04.02 зазначено два види систем: системи економічної безпеки (вживається у 12-ти з 21-го напрямку дослідження) та системи забезпечення економічної безпеки (вживається у 3-х напрямках досліджування) суб'єктів господарювання. Логічним до цього списку додати ще одну систему – суб'єкта господарювання (як економічної системи). Це відповідає сучасному напрямку дослідження економіки на основі системної парадигми Я. Корнаї [19], яка розвинута Г.Б. Клейнером в межах системно-інтеграційної теорії вже до рівня підприємств [20].

Розуміння того, що системи це цільові ідеалізовані моделі, які відображають наші знання про об'єкти реального світу, дозволяє представити вище зазначені три системи для ІПО підприємства у єдиній моделі (рис. 2). При графічному представленні в моделі систем було використано шаблон, який розроблено нами і надрукований в [21]. Враховуючи, що всі системи є відображенням одного об'єкту реального світу, то відповідно до правил системного підходу їх у сукупності назвемо надсистемою економічної безпеки ІПО підприємства (далі - Надсистема).

В попередній роботі [17] нами було доведено, що для будь-якого суб'єкту господарювання існує системоутворювальна тріада факторів, яка складається з наступних компонентів: «цінність-безпека-результат». Саме ці фактори є не тільки основою утворення будь-якого суб'єкту господарювання як економічної системи, а і визначають успішність його функціонування та розвитку. Аналогічні тріади повинні існувати і для двох інших систем Надсистеми. Причому, виходячи з наявності змістовного зв'язку між складовими, який зумовлений тим, що всі вони відображають один об'єкт реального світу (рис. 1), ці тріади також повинні бути змістовно пов'язані між собою.

**Частотно-ранговий розподіл термінів розділу «Напрями дослідження»
паспорту спеціальності 21.04.02 – Економічна безпека суб'єктів
господарської діяльності, та частота їх застосування у паспорти
спеціальності 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за
видами економічної діяльності)**

Ранг	Корінь терміну	Кількість слів з коренем терміну		Частота вживання, %		Накопичена частота, %
		21.04.02	08.00.04	21.04.02	08.00.04	
1	Безпек-	32	1	16,8	0,6	16,8
2	Суб'єкт господар-	22	2	11,5	1,1	28,3
	Підприємств-		21		12,0	
3	Економічн-	21	7	11,0	4,0	39,3
4	Систем-	16	0	8,4	0,0	47,6
5	Забезпечен-	8	1	4,2	0,6	51,8
6	Діяльність-	5	11	2,6*	6,3	54,5
7	Служб-	4	0	2,1	0,0	56,5
8	Розвит-	4	3	2,1	1,7	58,6
9	Стан-	3	0	1,6	0,0	60,2
10	Механізм-	2	1	1,0	0,6	61,3
11	Організац	2	3	1,0	1,7	62,3
12	Функці-	2	2	1,0	1,1	63,4
13	Захист-	1	0	0,5	0,0	63,9
14	Управлін-	1	5	0,5	2,9	64,4

*При врахуванні терміну «діяльність», який є у назві спеціальності (суб'єкт господарської діяльності), але відсутній у тексті паспорту (суб'єкт господарювання), його змістовна частота застосування підвищується до 14,2%.

Джерело: розроблено автором.

З урахуванням системи понять, які запропоновані для економічної безпеки О.С. Власюком [14, с.8], пропонуються наступні системоутворювальні тріади факторів для всіх трьох складових Надсистеми, які досліджуються в науковій спеціальності 21.04.02 (рис. 3). Як бачимо, всі фактори змістовно пов'язані між собою. Крім того вони відповідають семантичній формулі цілісності, яка розкривається через тринітрату структуру «раціо – емоціо – інтуїціо» [22]. При цьому система оцінювання економічної безпеки базується одночасно на всіх дев'яти системоутворювальних факторах. Це впливає з моделі Надсистеми (рис.2).

Запропонована система тріадних факторів відображає не тільки існуючу класифікацію загроз (внутрішніх (ендогенних) та зовнішніх (екзогенних), а і вказує на джерела появи цих загроз (цінності особистостей, які працюють на підприємстві та, які є зовнішніми і зацікавлені в його діяльності). На сьогодні, як правило, в рамках одного дослідження зовнішні та внутрішні загрози розглядаються паралельно, і їх перелік достатньо великий та відкритий (наприклад, робота О.В. Орлика [23]). Але такий розгляд загроз є малоефективним з точки зору забезпечення економічної безпеки і не відповідає

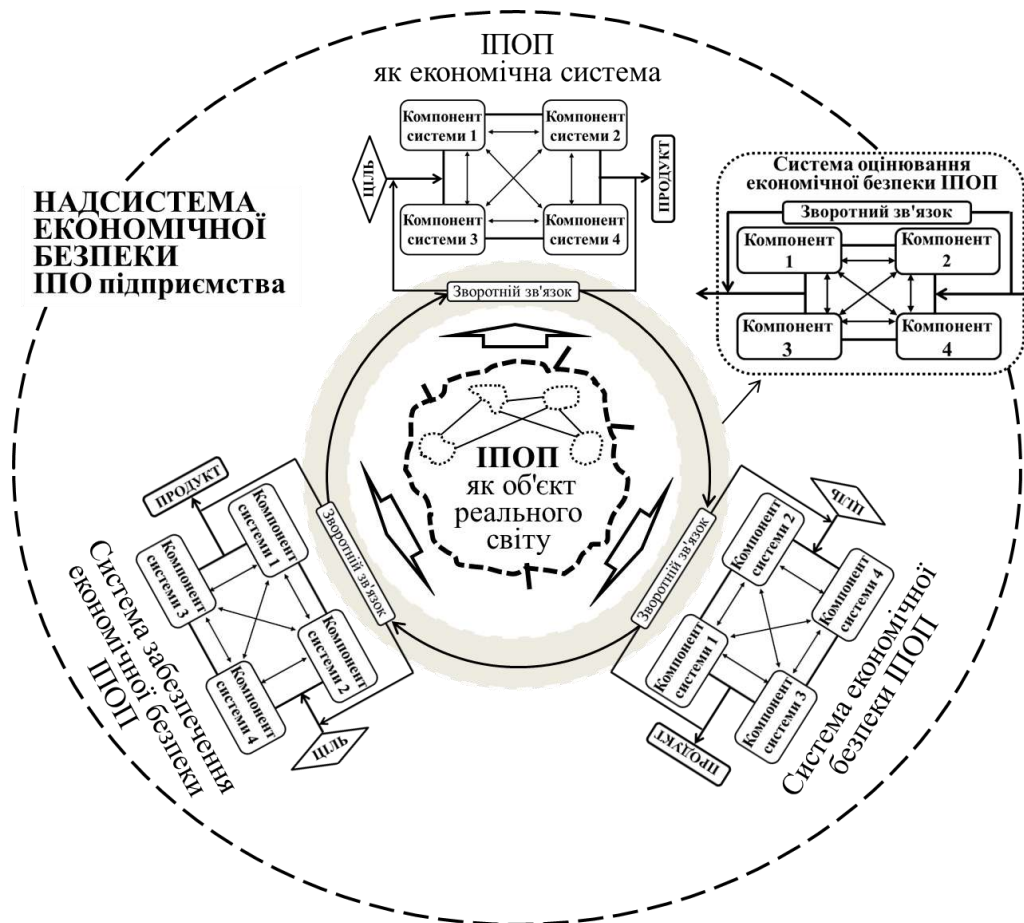

Рис. 2. Надсистема економічної безпеки ІПО підприємства, та її складові, дослідженням яких займається наукова спеціальність 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності

Джерело: розроблено автором.

сутності системного підходу. Системний підхід передбачає сприйняття будь-якого об'єкту (процесу, явища) як системи і як елемента більшої системи (надсистеми) одночасно [24, с. 20]. А в якості більшої системи розглядається частина зовнішнього оточення, яку складають зацікавлені особи, в першу чергу, споживачі продукту діяльності ІПО підприємства. Такому підходу також відповідає запропонована нами дефініція терміну «економічна безпека/невизначеність/небезпека» ІПО підприємства як усвідомлено суб'єктивно оціненого стану його безперервної діяльності в умовах наявності загроз цій діяльності з виробництва, розповсюдження, обміну та споживання зовнішньо затребуваного на ринку інноваційного продукту.

Для ІПО підприємств розглядати зовнішні та внутрішні загрози не спільно, а паралельно, неможливо ще з однієї причини. Традиційно вважається, що зовнішні фактори впливу (зовнішні загрози) це ті, які не пов'язані безпосередньо з його виробництвом і на які підприємство не має можливості впливати, а внутрішні, навпаки - ті, на які маються важелі впливу [23, с.156]. Але ІПО підприємства - це така категорія підприємств, яка не адаптується до змін у

зовнішньому середовищі, а є джерелом цих змін. Тому такі підприємства і визначають напрям змін у зовнішньому середовищі і роблять такі зміни.

Найбільш корисною з позиції забезпечення економічної безпеки ІПО підприємств є класифікація, яка основана на поділі загроз за ознакою впливу на «структурні компоненти цілісності (безперервності) діяльності». Такими базовими компонентами, на які можуть впливати загрози (небезпеки) як зовнішнього, так і внутрішнього походження, при розгляді підприємства як системи виступають: структура системи (розрив зав'язків між елементами або пошкодження останніх), її функціональні властивості (розрив функціональної цілісності) та ресурси, які у сукупності забезпечують безперервність її діяльності. Зазначимо, що причинами появи джерел загроз виступають цінності особистостей, серед яких є інтерес до діяльності ІПО підприємства, а домінуючим, ключовим джерелом загроз виступають дії персоналу підприємства.

Будь-яка діяльність реалізується завдяки наявності робочих місць, одним з компонентів яких є працівник [25, с. 15]. Робоче місце (або сукупність робочих місць) можна розглядати як компонент структури системи. І джерела загроз впливають безпосередньо на конкретні компоненти. А перетвориться ця загроза у небезпеку або силу, яка зруйнує діяльність цього робочого міста чи ні, повністю залежить від компетентності працівника. Слід погодитись з думкою С. Кортунова, який стверджує, що джерелом небезпеки завжди є ми самі, і вони пов'язані з нашим незнанням законів діяльності, невмінням її прогнозувати, оцінювати, незнанням методів і засобів діяльності, її оформлення, реалізації та контролю [26, с. 28]. Тобто потенційна небезпека від працівника залежить від його компетентності, яка визначається його цінностями. Це судження графічно відображено на рис. 3.

Рис. 3. Системоутворювальні тріади факторів для складових Загальної системи які досліджує наукова спеціальність 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності
Джерело: розроблено автором.

Загрози виступають системоутворювальним фактором для компонента Загальної системи «Система економічної безпеки». Якщо гіпотетично представити можливість відсутності загроз, то непотрібна була б не тільки система економічної безпеки, а і система її забезпечення. На практиці ці системи змістовно пов'язані між собою спільним системоутворювальним фактором – станом економічної безпеки та чинниками загроз, які його визначають (рис. 3). Враховуючи, що економічна безпека/невизначеність/небезпека це усвідомлено суб'єктивно оцінений стан безперервної діяльності підприємства, то, на наш погляд, саме завдяки адекватному оцінюванню чинників загроз в конкретній ситуації вдається знаходити ефективні засоби забезпечення безперервності діяльності ІПО підприємств. Враховуючи, що інновації і інноваційні продукти мають обмежений термін конкурентних переваг, для ІПО підприємств **пріоритетною стає стратегічна економічна безпека**. Вона пов'язана з постійним своєчасним впровадженням інновацій, які спрямовані на створення нових цінностей для споживачів. Інноваційні цикли мають достатньо велику тривалість. Тому оцінювання стратегічної економічної безпеки стає головним завданням в питаннях прийняття поточних управлінських рішень відносно інновацій, правильність (або хибність) яких буде визначена тільки у майбутньому через тривалий проміжок часу. Складність реалізації функції оцінювання вимагає розгляд цієї діяльності через побудову окремої системи оцінювання економічної безпеки ІПО підприємства (рис. 2). Тоді для графічного представлення надсистеми економічної безпеки підприємства як узагальненого об'єкту дослідження наукової спеціальності 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності можна використати шаблон та правила його побудови, наведені у [21] (рис. 4). Як бачимо, така модель відповідає тріаді системоутворювальних факторів «цінність-безпека-результат», які визначають можливість створення, успішного функціонування та розвитку будь-якого суб'єкту господарювання.

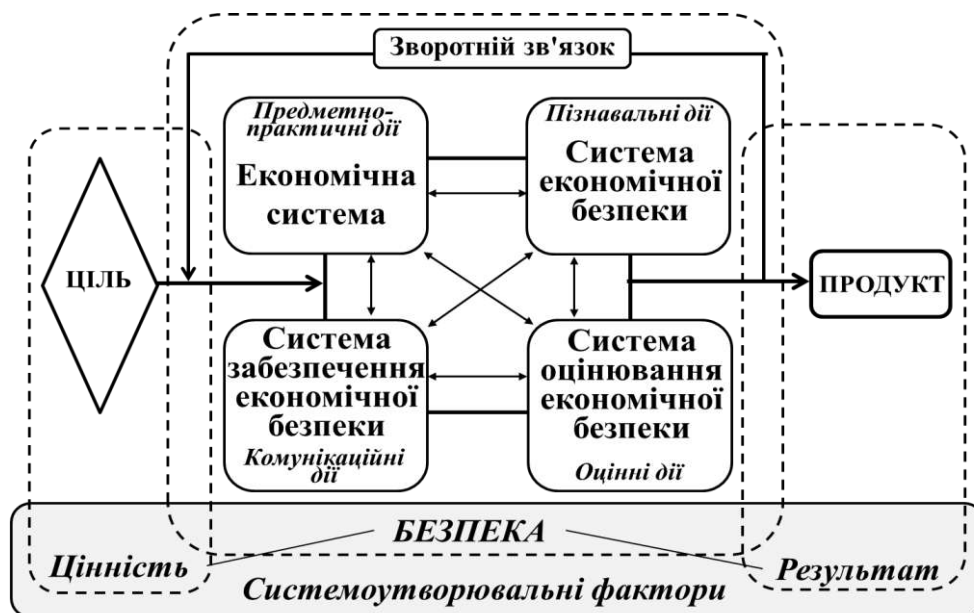

Рис. 4. Системна модель надсистеми економічної безпеки підприємства
Джерело: розроблено автором.

Кожна з систем надсистеми визначає відповідну діяльність. Незважаючи на те, що існує безліч видів діяльності, у кожній з них можна виділити базову дію з переліку таких дій, без яких не може здійснюватися, або, як мінімум, бути ефективною, жодна діяльність. До них належать предметно-практичні, пізнавальні, комунікаційні та оцінні дії, які у сукупності складають системну модель діяльності як сукупності дій [15, с. 59]. Тому кожна діяльність, яка відповідає компонентам надсистеми, потребує наявності відповідної методології. Це стосується і оцінної діяльності, методологію якої буде викладено нижче.

На підставі проведеного аналізу способів структуризації методології, запропонованих різними авторами в галузі управління, діяльнісного підходу, інноваційного розвитку та кількісної оцінки цих способів було доведено переваги застосування способу структуризації, який запропонували А.М. Новіков та Д.А. Новіков [27]. Застосування шаблону представлення систем [21] дозволило розробити системну модель методологічних засад будь-якої діяльності, у тому числі і діяльності з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств (рис. 5) [17].

Як бачимо, модель містить три масштаби розгляду методологічних засад. Перший – це концептуальна структура діяльності з оцінювання економічної безпеки. Другий – логічна структура такої діяльності. Третій рівень розкриває технологічну структуру діяльності з оцінювання. Опис методологічних засад доцільно починати з визначення продукту та мети діяльності з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємства.

Рис. 5. Системна модель представлення методологічних засад діяльності з оцінювання економічної безпеки

Джерело: [17] з доробками.

Мета оцінювання – отримання цілісної оцінки рівня економічної безпеки підприємства, яка відображає суб'єктивно оцінений динамічний стан його діяльності та визначається ступенем змістовної узгодженості захисних дій з уникнення/нівелювання/мінімізації впливу (продукт системи забезпечення

економічної безпеки) ідентифікованих загроз (продукт системи економічної системи) на безперервність діяльності підприємства з досягнення його економічних інтересів (продукт економічної системи). Для ІПО підприємства ця злагоджена діяльність усіх систем відбувається на основі системного аналізу фактів про існуючі та потенційні загрози стратегічній економічній безпеці, що дозволяє дати їм оцінку з позиції можливості порушення безперервної інноваційної діяльності.

Для розуміння того, які факти можуть бути загрозами порушення безперервної інноваційної діяльності ІПО підприємства, потрібно мати визначення такої діяльності. (Нагадуємо, що потенційними джерелами загроз виступають цінності особистостей.) Враховуючи наявність великої кількості тлумачень терміну «інноваційна діяльність» (наприклад, Т.В. Полозова та Д.Ю. Кривцун навели 19 визначень різних авторів [28]), доцільно за основу взяти визначення з Закону про інноваційну діяльність [29]. Після доповнення цього визначення додатковими відмінними ознаками, які відображають особливості ІПО підприємства (будуть виділені курсивом), отримаємо наступну дефініцію: **інноваційна діяльність ІПО підприємства** – *безперервна діяльність, яка реалізується як окремий бізнес, побудований на цінностях робітників*, і спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок (R&D), які є продуктом застосування інтелектуального капіталу і ключових організаційних компетентностей і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг, споживання яких створює для споживачів нові цінності.

З наведеного визначення випливає, що до загроз стратегічній економічній безпеці треба відносити усі джерела, які можуть призупинити безперервну R&D діяльність; «зруйнувати» інтелектуальний капітал та/або ключові організаційні компетентності; організувати таку діяльність не як окремий бізнес, побудований на цінностях робітників; не розкрити унікальні властивості у товарах та послугах, завдяки чому у споживача не з'являються нові цінності.

Відповідно до мети, **продуктом діяльності з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємства** є оцінний документ, в якому осмислені відомості, які базуються на зібраних, проаналізованих, оцінених та розтлумачених фактах, та викладені у такому вигляді, що дають достатньо зрозумілої інформації для прийняття рішень про розробку та реалізацію заходів щодо забезпечення економічної безпеки (захисту від загроз і нейтралізації їх наслідків), завдяки організації гармонійної, безперервної інноваційної діяльності на основі використання системи стержневих компетенцій, персональних знань робітників та організаційних знань ІПО підприємства.

Перейдемо до опису компонентів концептуальної структури діяльності з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств (або оцінна діяльність), починаючи з **особливостей такої діяльності**. Першу особливість можна виявити з порівняння мети та продукту оцінної діяльності з аналогічними компонентами стратегічної розвідки [30, с. 21]. Таке порівняння дає підстави стверджувати про наявність аналогії між діяльністю з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств та діяльністю зі стратегічної розвідки. При цьому аналогія також прослідковується і між діяльністю з військової розвідки та представленням діяльності існуючих служб безпеки підприємств. Але слід враховувати, що стратегічна та військова розвідка - це принципово різні розвідки. Генерал В. Плєтт, який більше 10 років служив в органах військової розвідки США, а потім займався питаннями стратегічної розвідки, зазначає, що в порівнянні зі стратегічною розвідкою, доктрина і проблеми військової розвідки дивовижно прості, але їх не легко вирішувати [30, с. 23]. Тому діяльність з

оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств потрібно виділяти як окремий вид по відношенню до діяльності традиційних служб безпеки підприємств.

Застосовуючи метод аналогії, ми враховуємо, що аналогія не дає достовірного знання, а є лише потужним генератором нових ідей [31, с. 246]. З урахуванням цього можна виділити особливості діяльності з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств за аналогією з характерними особливостями стратегічного розвідника.

Оцінювання зовні схоже на наукову роботу, але це діяльність з реалізації суб'єкт-об'єктних відносин (у термінології М.С. Кагана [32, с. 51]), в якій суб'єкт оцінювання сприймає об'єкт оцінювання (джерела загроз) з позиції економічних цінностей ІПО підприємства [15, с.168]. При цьому в оцінюванні, як і в науковій роботі, створюється (формується) нова інформація. Але для оцінювання першочергове значення мають фактори корисності та своєчасності представлення такої інформації з позиції можливості усунення потенційного джерела загроз, не допущення його прояву. Тобто корисність визначається її цінністю для системи економічної безпеки ІПО підприємства і робітників системи забезпечення економічної безпеки. Для цього потрібно крім вимоги своєчасності представлення інформації додати вимоги до її достовірності та ясності викладення. Цього можна досягти, якщо виконувати принципи розвідки [30, с. 52-55], які для оцінювання можна представити у такому вигляді: однозначності цілі оцінки; чіткого визначення понять; використання усіх доступних джерел інформації; розкриття змісту факторів; встановлення причини та наслідків; врахування культурних особливостей середовища діяльності ІПО підприємства; визначення тенденцій розвитку; ступеня достовірності; формування висновків.

Другим компонентом концептуальної структури є **аксіоми та принципи оцінювання**. Вони детально розписані у попередній роботі [17] і зведені до наступних принципів: цілісності та безперервності людської діяльності; відкритості; порівняння; потрібної рефлексії при оцінюванні; триадності системоутворювальних факторів; гармонійного та інноваційного розвитку; триадності (тринітарності, триєдності, триалектичності); фрактальності оцінки. Аксіоми підпорядкованості та здійснення системних порівнянь, існування підстави для порівняння, абсолютної порівняльності та повноти відносин порівняльності, залежності результату від властивостей об'єкта оцінювання, на відміну від відомих, містять відмінні ознаки «рівнів небезпечної/безпечної діяльності», «порушення безперервності діяльності», «основа оцінювання», «критерії та показники порівняння економічної безпеки». Саме це дало змогу визначити структуру та функціональні особливості системи оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств.

Третім компонентом концептуальної структури є **умови оцінювання**. На сьогодні цьому компоненту структури починають приділяти значно більше уваги і розглядати у більш розширеному контексті, ніж тільки як показникам середовища діяльності, виконання яких гарантує робітнику безпечну діяльність. Це пов'язано з тим, що середовище діяльності значно змінилося. За термінологією У. Бека, ми живимо у суспільстві ризику [32]. При цьому він вважав, що людство продовжує жити в індустріальному суспільстві, яке просто має нову форму. А однією з відмінних ознак від попередньої форми є те, що принцип рівності, який був ідеалом індустріального суспільства, змінюється на принцип безпечності, і осередком суспільства стає не сім'я, а окремий індивід. На нашу думку, з точки зору економічної безпеки, У. Бек розкрив одну з головних причин значного збільшення кількості джерел економічної небезпеки у сучасному суспільстві. Воно пов'язано з суб'єктивним відчуттям небезпеки та побудовою кожною особистістю як економічним агентом власних моделей її подолання.

З цих позицій можна стверджувати, що сьогодні будь-яка професійна діяльність відбувається в особливих умовах, які є проміжними між нормальними та екстремальними умовами діяльності [33]. Для діяльності з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств ці особливі умови зумовлені специфікою цих підприємств (впливає з дефініції ІПО підприємства, табл. 3) та специфікою основних джерел небезпеки – робітників підприємств. Спільним для цих факторів є великий ступінь невизначеності. Невизначеність першого фактору можна віднести (за класифікацією, наведеною у роботі [34]), до природної). Другий фактор має два види невизначеності – поведінкову та когнітивну. За аналогією ці умови ідентичні умовам, в яких працює стратегічна розвідка. Фахівець з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств (як і фахівець зі стратегічної розвідки) концентрує свою увагу на майбутньому, на його прогнозуванні. А цьому постійно заважає невизначеність, яку неможливо повністю ліквідувати за рахунок отримання додаткової інформації. Такі особливі умови діяльності передбачають необхідність спеціальної підготовки відповідних фахівців.

Останнім компонентом концептуальної структури діяльності з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств є **норми діяльності**. На сьогодні оцінна діяльність є значно більш широкою, ніж оцінювання економічної безпеки. Оцінювання розглядається як окремий вид людської діяльності, специфіка якого визначається феноменом оцінки [35], в окремих її напрямках сформувалася відповідна філософія, яка має базові постулати [36], розроблені стандарти та норми оцінок, які пройшли багаторічну практичну апробацію [37]. Тому змістовно цей компонент концептуальної структури діяльності доцільно наповнити вже існуючими загальними нормами, які ООН рекомендує виконувати усім організаціям та підрозділам. Вони викладені у десяти загальних та чотирьох інституціональних нормах оцінок [37, с.10-14].

Другою підсистемою системної моделі представлення методологічних засад є логічна структура діяльності з оцінювання економічної безпеки. Почнемо з визначення **об'єкту оцінювання**. Він співпадає з одним з напрямків (об'єктів) дослідження наукової спеціальності 21.04.02 – організаційне забезпечення функціонування та розвитку системи економічної безпеки суб'єктів господарювання (в нашому випадку ІПО підприємство з урахуванням критерію безперервності діяльності). Співпадіння об'єкту наукового дослідження та об'єкту практичної діяльності є обов'язковою умовою. Інакше не зрозуміло, для якої практичної діяльності потрібні нові наукові знання.

Таблиця 3

Дефініція терміну «Інноваційне проектно-орієнтоване підприємство»

Змістовні навантаження в дефініції за блоками		Розкриття змістового навантаження
		Інноваційне проектно-орієнтоване підприємство - це
Зовнішня ідентифікація діяльності	Сутнісна основа, базис	підприємницька (новаторська) організація, що навчається, відкритого типу, з гібридною організаційною структурою
Внутрішня організація діяльності	Визначальні світоглядно-знаннєві та компетентнісні активи	в якій на підставі власного розуміння інновацій та процесів створення нововведень, наявності ключових компетентностей, організаційних знань, нематеріальних активів та інтелектуального капіталу

	Принциповий характер діяльності	постійно відбуваються стратегічні системні зміни
	Зміст діяльності	шляхом спланованої відмови від старого в рамках проектно-портфельного гнучкого управління; забезпечення еластичності границь підприємства у часі та просторі шляхом створення автономними толерантними, згуртованими проектними командами за межами існуючої структури за логікою інноваційної ідеї нових бізнесів
	Ключові рушії діяльності	завдяки джерелу інновацій - компетентним, креативним, інноваційно активним працівникам-новаторам, здатним генерувати з високою частотою ідеї, та двигуну інновацій – топ-менеджменту, який забезпечує в умовах невизначеності максимальні темпи їх впровадження,
Результати діяльності	Результати, які споживаються ринком	а результатом діяльності є нові (за рахунок інновацій) цінності для споживачів, які впливають на ринкове середовище,
	Реакція ринку на споживання	придбання та споживання носія яких (нових продуктів, послуг) формує імідж відкритого підприємства, що створює нове і незвичайне та збільшує свою ринкову вартість, в основному її нематеріальну компоненту

Джерело: розроблено автором.

Теоретична основа оцінювання, яка є другим компонентом логічної структури, повинна також корелюватися з предметом наукового дослідження, який визначено як процеси оцінювання економічної безпеки ІПОП та розкриті через сукупність теоретико-методологічних положень та інструментарій оцінювання як рефлексії суб'єкт-об'єктного змісту над безперервною діяльністю з функціонування та інноваційного розвитку ІПО підприємства в умовах економіки знань. Саме реалізація процесів оцінювання за допомогою компонентів технологічної структури діяльності – третього компоненту методологічних засад, дозволяє отримати продукт діяльності - оцінний документ, в якому осмислені відомості, які базуються на зібраних, проаналізованих, оцінених та розтлумачених фактах діяльності системи економічної безпеки. А якість цього продукту, яка визначається достатністю і зрозумілістю інформації, як викладені у оцінному документі, дозволить отримати результат від використання цього документу - прийняття рішень в рамках системи економічної безпеки про розробку та реалізацію заходів щодо забезпечення стратегічної економічної безпеки ІПО підприємства (захисту від загроз і нейтралізації їх наслідків), завдяки організації гармонійної, безперервної інноваційної діяльності на основі використання системи стержневих компетенцій, персональних знань робітників та організаційних знань ІПО підприємства.

Найбільш стандартизованим компонентом будь-якої методології (в рамках вибраної моделі представлення методологічних засад) є «**Етапи оцінювання**». Він складається з трьох фаз: проектування, технологічної та рефлексивної [27].

Перша фаза в термінах оцінної діяльності має чотири стадії (концептуальну, побудови гіпотези, конструювання оцінювання та технологічної підготовки), а друга – дві (проведення оцінювання та оформлення результатів). Рефлексивна фаза не має стадій. Вона передбачає не звернення назад (як часто рекомендують робити рефлексію), а збільшення масштабу бачення діяльності, тобто підняття над проведеною оцінною діяльністю, яка за своєю сутністю сама є рефлексією суб'єкт-об'єктного змісту над діяльністю системи економічної безпеки з підтримки безперервної діяльності з функціонування та інноваційного розвитку ІПО підприємства. В процесі рефлексії потрібно визначитись з тим, чи корисні були для оцінювання виявлені факти, чи правильно використано ці факти, чи врахували при оцінюванні стійкі тенденції у діяльності ІПО підприємства та його оточенні, а також розвиток подій, які були виявлені при попередньому оцінюванні, чи чітко і однозначно викладені результати оцінювання, чи .... Таких «чи» у кожного суб'єкта оцінної діяльності буде багато залежно від особливостей конкретного ІПО підприємства. Тому **суб'єкта оцінної діяльності** - фахівця з оцінювання економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності, який є четвертим компонентом логічної структури, потрібно попередньо навчати цій діяльності. За основу програми навчання, на наш погляд, доцільно використати книгу В. Плетта [30], яка присвячена добуванню, аналізу і обробці стратегічних розвідувальних даних.

Останньою в моделі представлення методологічних засад є **технологічна структура діяльності з оцінювання економічної безпеки** (рис. 5). Для діяльності з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств всі компоненти детально описані у монографії [15]. Для таких підприємств виділено три компонента стратегічної економічної безпеки: внутрішній, зовнішній та компетентнісний. Крім того, в монографії описано три програмні засоби, які реалізують розроблені методи оцінювання і призначені для фахівців з оцінювання економічної безпеки ІПО підприємств.

Для перевірки за критерієм цілісності запропонованої моделі представлення методологічних засад доведемо існування змістовного зв'язку між компонентами структур різного масштабу. Для цього виділимо чотири зони, в які попадають компоненти різних структур (рис. 6).

Аналіз виділених зон А, В, С, D показує, що їх елементи розкривають зміст компонентів логічної структури. Так, в зоні А цим компонентом виступає «Об'єкт діяльності». Компонент концептуальної структури розкриває особливості діяльності з об'єктом, а компонент технологічної структури – методи діяльності. В зоні В «Предмет діяльності» розкрито принципами та формами діяльності. В зоні С «Етапи діяльності» на рівні концептуальної структури визначені умовами діяльності, а на рівні технологічної структури – інструментальними засобами діяльності.

Особливо принципове значення для будь-якої діяльності є наявність фахівців, які володіють відповідними компетентностями та навичками. Саме це впливає зі змісту елементів зони D. «Суб'єкт діяльності» повинен не тільки володіти компетентностями, а і при виконанні службових обов'язків дотримуватись норм діяльності, які сформульовані спільнотою професійних фахівців.

Проведений аналіз підтверджує обґрунтованість запропонованої моделі представлення методологічних засад діяльності з оцінювання економічної безпеки як цілісного утворення. Загальний зміст компонентів моделі дає підстави рекомендувати її використання для представлення методології будь-якої діяльності.

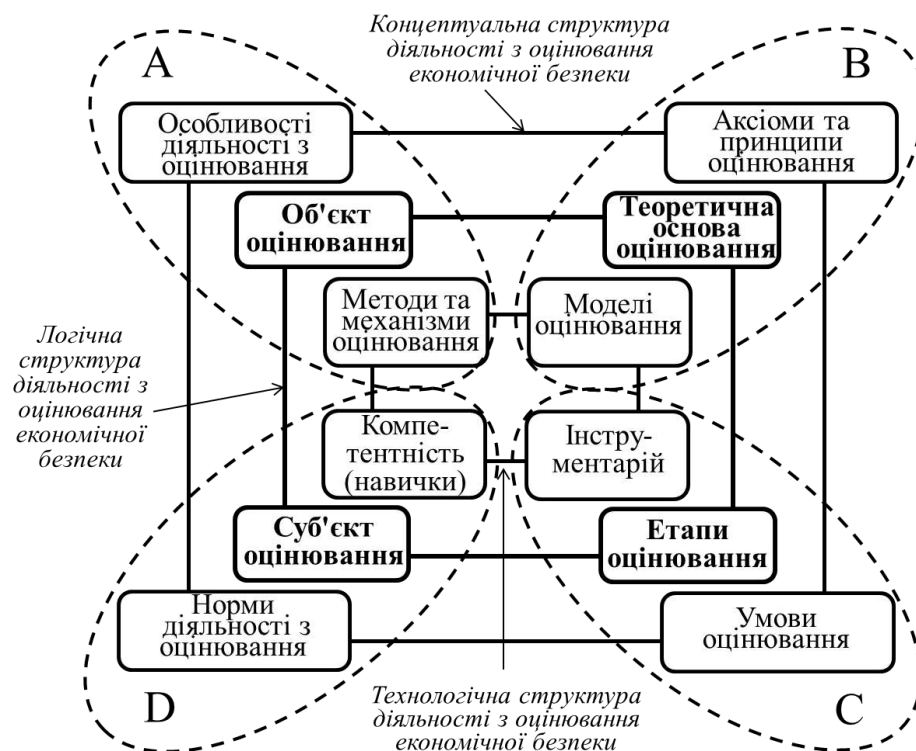

Рис. 6. Змістовне об'єднання компонентів структур різного масштабу у моделі представлення методологічних засад діяльності з оцінювання економічної безпеки

Джерело: розроблено автором.

Висновки та перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Отримані результати дослідження дозволили розкрити сутність системного підходу до оцінювання економічної безпеки підприємства, що передбачає розгляд оцінювання як системи, та водночас як компонента надсистеми, в якій система оцінювання взаємодіє з трьома іншими системами: економічної безпеки, забезпечення економічної безпеки, та економічною системою, кожна з яких має свою тріаду системоутворювальних факторів. Особливістю системи оцінювання є те, що її системоутворювальні фактори – це сукупність цих факторів для інших трьох систем надсистеми економічної безпеки. Виявлення системної функції стало підґрунтям розгляду оцінювання економічної безпеки як перспективного об'єкта пізнання наукової спеціальності 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарювання». Зародження специфічного, стратегічно перспективного класу підприємств сучасної економіки - інноваційних проектно-орієнтованих, підтверджує актуальність розроблених методологічних засад системного оцінювання економічної безпеки саме для такого класу підприємств.

В подальшому доцільно використовувати запропоновану методологію для підготовки внутрішніх стандартів діяльності фахівців, які займаються оцінюванням економічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник, Л. Ю. Еволюція наукових уявлень про економіку знань / Л. Ю. Мельник // Економічний вісник університету. - 2015. - Вип. 26(1). - С. 37-42. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iecvu_2015_26%281%29_8.
2. Гесць, В. Характер перехідних процесів до економіки знань // Економіка України. – 2004. – №4. – С. 4-14.
3. Россошанська, О.В. Економіка знань як середовище та джерело потенційних загроз економічній безпеці сучасних підприємств / О.В. Россошанская // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: вид-во Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – 2016. – № 3 (59). – С.121-139.
4. Сахненко, О. І. Економіка знань: світовий досвід та перспективи впровадження в Україні / О. І. Сахненко // Інноваційна економіка. - 2013. - № 7. - С. 57-59. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2013_7_15.
5. Шангараев, Р.Г. Об инновационном человеке как экономическом типе [Электронный ресурс] / Р.Г. Шангараев // Теоретическая экономика. - 2012. - №6. – С.74-79. – Режим доступа: <http://www.theoreticaleconomy.info>.
6. Клейнер, Г. Б. К вопросу о концепции и определении понятия «Предприятие» / Б.Г. Клейнер, Н.Б. Нагрудная // Стратегическое планирование и развитие предприятий. Секция 1: Матер. Пятнадцатого всероссийского симпозиума, Москва, 15-16 апреля 2014 г. / Под ред. чл.-корр. РАН Г.Б. Клейнера – М.: ЦЭМИ РАН, 2014. – 190 с. – С. 101-105. - Режим доступа: <http://kleiner.ru/wp-content/uploads/2015/03/section1.pdf>.
7. Рач, В.А. Управление рисками в проектах, реализуемых в условиях переходной экономики: Фінансові продукти для реального сектора в Україні / В.А. Рач, Д.В. Рач // Матеріали міжнародної конференції 14-16 червня 2000 року. Семінар «Управління проектами при кредитуванні реального сектора». - К., С. 25-26.
8. Баранцев, Р.Г. Системная триада дефиниций [Текст] / Р.Г. Баранцев // Международный форум по информации и документации. – 1982. – №1. – С. 9-13.
9. Іванков, В. М. Оцінка стану інноваційної діяльності промислових підприємств [Електронний ресурс] / В. М. Іванков // Незалежний аудитор. - 2013. - № 6. - С. 70-76. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Na_2013_6_12.
10. Князевич, А. А. Инновационный лаг и его роль в инновационном процессе [Электронный ресурс] / А.А. Князевич // Актуальні проблеми економіки. - 2010. - № 6(108). - С. 26-30. - Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/34/2742-innovacijnij-lag-i-jogo-rol-v-innovacijnomu-procesi.html>.
11. Гуцин, А.Н. Школа проектного мышления / А.Н. Гуцин. - Режим доступа: <http://directacademia.ru/enrol/index.php?id=642>.
12. Україна. Постанови. Паспорт спеціальності 21.04.02 - економічна безпека суб'єктів господарської діяльності (економічні науки): [Затверджено президією ВАК України від 02.07.2008 N 66-08/6]. - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/public/File/aspirantura/pasport21-04-02.pdf>.
13. Авдийский, В.И. Экономическая безопасность как системообразующий фактор устойчивости сложных социально-экономических систем / В.И. Авдийский, В.М. Безденежных // Безопасность бизнеса, 2014. – № 1. – Режим доступа: <http://http://w.pc-forums.ru/m82.html>.
14. Власюк, О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку [Текст] / О.С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.
15. Россошанська, О.В. Оцінювання економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств: монографія [Текст] / О.В. Россошанська. – Северодонецьк: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2016. – 350 с.
16. Петрова, І.Л. Становлення ринку інновацій в контексті економічної безпеки України [Електронний ресурс] / І.Л. Петрова // Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". - 2013. - №8. - Режим доступу : <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvnaekonomika&s=ua&z=2221>.
17. Россошанська, О.В. Оцінювання економічної безпеки інноваційних проектно-орієнтованих підприємств як науковий напрям в спеціальності «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» / О.В. Россошанская // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: вид-во Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – 2016. – № 4 (60). – С.137-155.

18. Чурсин, Н.Н. Понятие тезауруса в информационной картине мира / Н.Н. Чурсин: Монография. - Луганск: Изд-во "Ноулидж", 2010. – 305 с.
19. Корнаи, Я. Системная парадигма [Электронный ресурс] / Я. Корнаи // Вопросы экономики. - 2002. - №4.- С.4-22. – Режим доступа: http://www.vopreco.ru-rus-archive.files/n4_2002.html.
20. Клейнер, Г.Б. Системно-интеграционная теория предприятия и эволюционный подход [Электронный ресурс] / Г.Б. Клейнер // Доклад на VI Международ. Симпозиуме по эволюционной экономике Пуццино, 23-24 сентября 2005. — Режим доступа: nashaucheba.ru/v54014/?cc=1&v.
21. Россошанская, О.В. Особенности планирования проектов на основе системной модели / О.В. Россошанская // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: вид-во Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – 2000. – № 1 (1). – С.57-62.
22. Баранцев, Р.Г. Тринитарный критерий целостности [Электронный ресурс] / Р.Г. Баранцев // Академия Тринитаризма. – М., Эл. № 77-6567. – Режим доступа: www.trinitas.ru/rus/doc/0226/002a/02260063/htm.
23. Орлик, О. В. Аналіз факторів впливу на економічну безпеку підприємств та методи захисту від загроз і нейтралізації їх наслідків [Текст] / О. В. Орлик // Тренди та інновації в сучасній економіці : колективна монографія / за ред. О. С. Іванілова. — Харків : ХНУБА, 2015. - С. 154–165.
24. Рач, В.А. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Навчальний посібник [Текст] / В.А. Рач, О.В. Ігнатова, А.Ю. Борзенко-Мірошніченко. – Луганськ: вид-во Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2013. – 252 с.
25. Павлов, К. ABC Букварь предпринимателя, руководителя и всякого лица, действующего в направлении реализации любой цели [Текст] / К. Павлов. – М.: PMFS System of Management Co. – 142 с.
26. Кортунув, С. Становление политики безопасности [Электронный ресурс] / С. Кортунув. – Режим доступа: <http://viperson.ru/wind.php?ID=263722&soch=1>.
27. Новиков, А.М. Методология / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. – М.: СИНТЕГ. – 668 с.
28. Полозова, Т. В. Інноваційна діяльність підприємства та економічна сутність інноваційного процесу [Текст] / Т. В. Полозова, Д. Ю.Кривцун // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент : Зб. наук. пр. / Міжнар. гуманіт. ун-т. – 2015. – Вип 12. – С.108 – 113.
29. Україна. Закони. Про інноваційну діяльність: [Затверджено Президентом України 04.07.2002 N 40-IV]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
30. Плэтт, В. Добывание, анализ и обработка стратегических разведывательных данных / Вашингтон Плэтт. – М.: ММ Медиа Дистрибьюшин, 2006. – 292 с.
31. Комарова, З.И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике / З.И. Комарова. – Екатеринбург: Изд-во УФУ, 2012. – 818 с. – Режим доступа: http://ifl.uspu.ru/images/stories/OA/_lec/Komarova.pdf.
32. Бек, У. Общество риска: На пути к другому модерну / У. Бек, Пер. с нем. В. Седельника, Н. Федоровой. - М.: Прогресс-Традиция, 2000. - 383 с.
33. Лось, О.М. Професійна діяльність в особливих умовах як об'єкт психологічного дослідження / О.М. Лось // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки : Зб. наук. праць. – Херсон: вид-во Херсон. держ. ун-т. – 2014. – Вип 1. – Т. 1. – С.59 – 63.
34. Рач, Д.В. Управління невизначеністю та ризиками в проекті: термінологічна основа / Д.В. Рач // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб. наук. праць. – Луганськ: Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля, 2013. - №3(47). – С.146-164.
35. Сутужко, В.В. Феномен оценки в социальном бытии и познании : автореф. дис... док. философ. наук. : 09.00.11 / Валерий Валериевич Сутужко ; Саратовский государственный университет имени Н.Г. Чернышевского. – Саратов, 2013. – 36 с.
36. Маркус, Я.И. Философия оценки / Я.И. Маркус // Практика оценки. – К.: Из-во «Економика», 2006. - №1. – С.7-22.
37. Группа Организации Объединенных Наций по оценке (2016). Нормы и стандарты оценок Нью-Йорк, ГООНО. –2016. – 30 с. – Режим доступа: <http://www.unevaluation.org/2016-Norms-and-Standards>.

Рецензент статті
д.е.н., проф. Ахромкін Є.М.

Стаття рекомендована до
публікації 24.03.2017 р.